

KÖNYVISMERTETÉS.

Várkonyi Nándor: *A modern magyar irodalom.* (Pécs) Danubia, (1929). N. 8 r. 466 l.

Rövid előszavában tömören összefoglalja Várkonyi azokat az elveket, melyeket munkájában követett. Fejlődéstörténetet akar adni, mégpedig elsősorban az esztétikai értéket nézi, azonban jól tudja, hogy azonkívül sok fontos és esetleg döntőbb indíték is hat a művészi alkotásra, és így az irodalom jelentősége és hatása nem korlátozódik a művészet világára. Erősen hangsúlyozza a korszerűség szempontját. Ez nemcsak azt jelenti számára, hogy a mű mint tükrözi korát, hanem azt is, mikép készíti elő a jövődőt, hogyan érzi meg a lelkek mélyén rejtőző társadalmi, világnézeti problémákat és tud-e termékenyítő megoldásokkal felelni rájuk. Könyve így képviseli a szellemtörténeti felfogást. A gondolatartalomnak értékelésében pedig főképp a tradicionalizmus vezet, mert kapcsolat nélkül a mult időt álló hagyományaival nem képzelhet el haladást.

Azonban épen e ponton éri az olvasót az első csalódás. Az 1880. évet jelöli meg Várkonyi igazi anyaga kezdőpontjának. Azt hinné tehát az ember, hogy a magyar klasszicizmus eszmei és formai hagyatékát leltározza először és így vet alapot a következő kor tárgyalásának, mely szerintünk mint folytatató vagy mint ellenzék csak a közvetlen megelőző korszakhoz viszonyítva érthető és értékelhető igazában. Várkonyi ellenben a romantizmus áttekintésével kezdi meg vizsgálatait. Nem tudunk szabadulni a gondolattól, hogy idegen irodalmak fejlődésének tanulságait vetíti magyar talajra, ahol pedig a romanticizmus és a realizmus közé jellegzetesen ékelődik be a sajátos magyar klasszicizmus. Ennek jelentőségét szabatosan megfogalmazta Horváth János: «Örök időkre szóló útravalója az a magyar műveltségnek, irodalmunk történetének pedig központja, sugárgyűjtője: minden korábbi ide fut össze, minden későbbi innen származik szét.» Várkonyi ugyan nagy hódolattal emlékezik meg Arany Jánosról, a magyar klasszicizmus legkialakultabb képviselőjéről, de egyes nyilatkozatai (120., 165. l.) mintha arra vallanának, hogy nem látja oly központinak szerepét. Így érthető meg az a hüvösség is, mellyel a magyar klasszicizmus nagy teoretikusának, Gyulai Pálnak kritikái munkásságát méltatja. Nem mondom, hogy Várkonyi nagyon messze távolodnék a magyar klasszicizmus szellemétől, vagy épen ellentétben volna vele, hiszen a faji karaktert a magyar irodalom abszolút feltételének tekintti, és csak erkölcsi világfelfogás alapján tudja elképzelni a nemzeti és vele a művészi újjászületést, és így elvileg egy velünk annak az erkölcsi ihletnek a tiszteletében, «mely e klasszicizmus lelki gyökere volt» (Horváth). Azonban meg-meglátszik, hogy egy időben elég közel állott a *Nyugathoz*; nem csoda tehát, ha fokozottabban hatása alatt áll annak a felfogásnak, melyre a háború után férfiakká sarjadtak oly hajla-

mosak: a katasztrófát megelőző idők igazságtalanul szigorú megítélésének. Várkonyi három részre tagolja a modern irodalom fejlődését. Az elsőben a múlt századot befejező húsz esztendő költészetét tárgyalja. Ezen évek szellemét a materializmus kezdi zülleszteni, a társadalomnak jellemző osztálya pedig a polgárság. E körülmények függvénye a realista regény, melynek mesterei Jókai, Mikszáth, Herczeg és Gárdonyi. Jókait csak nagyon erőltetve szorítja bele keretének Prokruszesz-ágyába, Herczeg és Gárdonyi meg szerintünk kinőnek belőle. Várkonyi erősen kisarkítja a realizmus ideátlanságát, már pedig Gárdonyi élete jórészt keserves küszködés vallásos világfelfogása kialakításáért, Herczeg is folyton mélyült és végül a törzsökös magyar történet szemlélet benne komolyodott talán legmélyebbre — hogy mást ne említsünk, a *Híd*-ben Széchenyi szellemét idézve fel, sokkal szervezesebb kapcsolatba került a nemzet éltető erőivel, mint Szabó Dezső, akit később a nemzeti idealizmus vezető írójává magasítva találunk. Nem állítom, hogy Várkonyi szemét elkerülné e fejlődés, de nem hangsúlyozza.

Az eszménytelen realizmus — vázolja tovább — regényben természetesen hajlik a naturalizmusba a líra terén pedig táplálja a *modernséget*. Ez a szó itt nem értékjelző, hanem az eszményeitől megfosztott *én*-nek magába roskadását, végül meghasonlottságát jelzi, melynek megnyilatkozása egyik legsajátosabb vonása a háború előtti lírának. Várkonyi szerint sokkal jellemzőbb, mint az az Aranyra emlékeztető irány, melynek csúcspontján Vargha Gyula áll. Vargháékról, akikben egyébként a lírai realizmus csíráit fedezi fel, azt mondja, hogy «koruk géniusza nem az övék.» Ebben van is igazság, nincs is. Hogy csak Vargha Gyulát vegyük, az bizonyos, korábbi költészetén meg-megérzik a levendula-illat, de az is igaz, hogy lírája a háború alatt és után bontakozott ki teljessé és kifejezője lett az örök magyar lélek hazafisságának, reménykedéseinek, szenvedéseinek, küszködéseinek. Hogy formailag is mennyire modern e költészet, azt maga Várkonyi is erősen kiemeli.

A századfordulótól a katasztrófaig terjedő évek politikai és társadalmi életét rendkívül összesűrítve vázolja e könyv. A liberalizmus elfajult, a konzervatív erők elernyedtek, képviselőiből kivészett az öntudatos harcikészség s a teremtőérzék a kor problémái iránt. A reform hirdetői jórészt idegenek voltak fajban is, lélekben is, de tevékeny elszántságukban messze fölülte álltak ellenfeleiknek. A forradalomban kitűnt eszméik képtelensége, de akkor már belebukott a történelmi Magyarország az ő győzelmükbe. Kétségtelen, sok a való vonás a képen, egyen azonban újra átsiklik Várkonyi. Akármily nehézkesen indult is meg a nemzeti erők szervezése és az igazán a korszerű eszmék propagálása, lehetetlen észre nem venni a felocsúdás kétségtelen jeleit. Széchenyi eszméi új életre keledeztek, a falu fokozottabb érdeklődés tárgya, a szociális gondolat is népszerűbbé válik. A mélyebb erkölcsi újjászületés vajdásainál ott állott Prohászka püspök, kinek egyetemes hatását lehetetlen észre nem venni. Előszavában jelzi Várkonyi, hogy a szellemtörténeti felfogás híve, annál inkább kifogásolhatjuk, hogy az egyes főrészek éléről hiányzik a jellemzőbb eszmélkedők gondolatainak ismertetése. Prohászkat pl. egyetlenegyszer épen csak említi, pedig általános jelentősége mellett egyes kat. írói egyéniségek is csak rajta keresztül érthetők

meg egészen. A kor lelkének tüzetesebb vizsgálata talán Várkonyit is rávezette volna e sorok írójának arra a hitére, hogy a csirázó, gyökeresen magyar reformgondolat szárbaszökését a hirtelen kitörő háború akasztotta meg. De ez természetesen nem menti a háború előtti magyar életet Várkonyi vádjainak sok súlyos része alól.

A radikális eszmék terjedését kísérve, [követve, sokszor épen előkészítve fejlődik az irodalmi újítás is, mely Ady költői forradalmában teljesedett ki. Voltakép a *modern* líra érett ki e mozgalomban, mely szabadsulást hozva «a hagyományok, az etika, a szigorú formák és kifejezés béklyóiból az ihletvilág legszélesebb kibővülésére és gyarapodására vezetett.» Várkonyi nazy szimpátiával áll Adyval szemben, de ez nem teszi vakká. Hogy szerinte Adyban «testet öltött a nemzeti meghasonlás önnönmagává» s hogy «benne tudatosá, mintegy akuttá vált a bukás előérzete», és hogy megtévedéseiben a kelletténél többet magyaráz a társadalomból és hasonló kiélezését valami kétségtelen részizagságnak, azt ne igen hányjuk szemére. Mindennél többet mondanak e szavai: «Ady nem koralkotó, mint Petőfi, hanem korlezáró; költészetének korszerű tartalmából egy nagy fölismerésen: a magyar agónia tanulságain kívül semmi sem lendült a következő időkbe.» Velejében nyílt elismerése ez Ady eszméi negatív természetének. Hogy formailag pedig nagy, korszerű szükségességet jelent költészete, azt ma már senki sem vonhatja kétségbe, sem általában lírai tehetségének rendkívüliségét.

Abban is egyetértünk Várkonyival, hogy a *modern* líra már nem korszerű, és a szerves fejlődés menete «az antimodern, szintetikus áramlatok irányába mutat». Az újítás regényét is helyesen ítéli meg: a peszimizmusba olvadó naturalizmus már túlélte magát. A tárgykör kiszélesítésével, a nyelv, a stílus hajlékonyabbá tételével szerzett ugyan érdemet, de nem menthető fel az alól a vád alól, hogy nem egyszer az alacsonyabb ösztönökre számított, nem pedig tiszta esztétikai céltól vezettette magát.

El kell ismernünk azt is, hogy Várkonyi megértéssel tárgyalja a konzervatív lírát és regényt is, melyek felhasználva az újítás eredményeit inkább világnézetben különböznek tőle. Azonban szemükre hányja, hogy gyakran nem értették meg az időt és harcok feszültségben nem mérkőzhetnek a szembenálló táborral. Ezért «a konzervatív szellem magára vethet térveszteségéért az irodalomban. Értékesökkenésről és művészi hanyatlásról beszélni azonban jogtalanság. Ez az irány távortartotta magát a végletektől, korszakalkotót nem nyújtott, de gyümölcsöző munkával szántotta fel a művészet széles területeit és teljes sikerrel őrizte meg magát a selejtes produkciótól, ami oly nagy foltot vet az újítás irodalmára. Műve el nem törölhető szervességgel és szépséggel illeszkedik bele a magyar kultúra épületébe, amelyhez nem egyszer új alapfalakat is sikerült toldania».

Közepett állanak azok az elbeszélők (Surányi M., Krudy, Erdős R. stb.), akik nincsenek oly izgatón szoros kapcsolatban a kor lelkével és közvetlenül a gyönyörködtetést tekintik céljuknak. Külön hely jut a *polgári színjátéknak* is, mely Molnár Ferencsel az élen inkább csak technikai, mesterségbeli gazdagodást hozott.

A legújabb fejlődés irányait is igyekszik megvonni Várkonyi. Feltűnő, hogy itt nem igen talál helyet a konzervatív ág. Igaz, hogy nem mutathat

fel újabb tehetséget, de régi képviselői újra tanúságot tesznek eleven erejéről, a legnemesebb értelemben vett korszerűségéről. Többféle okát sejtjük Várkonyi eljárásának. Valószínűleg egységes áttekintést akart adni a mű az egyes írók egész működéséről és ezért ott tárgyalta őket, ahová alkotásuk zömével kapcsolódnak, de akkor utalni kellene azokra a vonásokra is, melyeket viszonyuk a nemzeti élet új válságaihoz adott nekik. De az is lehet, hogy Várkonyi nem tudja eléggé méltányolni korszerűségüket. Midőn ugyanis azt az alapot keresi, melyen a nemzeti újjászületés megvalósulhat, ezt a kijelentést kockáztatja meg: «a történelmi eszmét gyöngyelelkű képviselői elkezelték s óriási tömegek támadtak ellene». Ezt politikai és társadalmi értelemben veszi ugyan elsősorban, de mintha irodalmi térre is kisugározná e súlyos, elhamarkodott ítélete. Várkonyi főképp etikai alapra, a lélekre akarná ágyazni az új berendezkedést. De vajon a felfogás nem vezet-e logikus törvényszerűséggel a nemzeti lélek örök történelmi feladatainak elismerésére? Úgy látszik, Várkonyi a konzervativizmusban nem lát gyökeres alkalmazkodást a nagy katasztrófa tanulságaihoz, és talán szellemének valamiképp radikális vonása magyarázza azt is, hogy tehetsége kétségtelen nagyvonalúságának érdemén felül Szabó Dezsőben látja az építő reformgondolatot irodalmilag képviselő nemzeti idealizmus leghatalmasabb emberét. Elismerjük, észreveszi Szabó Dezső féktelen temperamentumának örvényeit, eszméinek belső ellenmondásait, mégis túlzottnak tartjuk értékelését. Várkonyi behatóan foglalkozik a költői idealizmus íróival, mely irány szintén az építőkézség megnyilvánulása és «a közösségek átélését, a generális életért való odaadást, a lelki értéknek ismeretét s mindebben küzdelmet, vagyis katharizist hoz magával.» Ez az irány szemelláthatólag közel esik szívéhez, és ez a szimpatia értékelését is befolyásolja. Míg azonban a költői idealizmus inkább tartalmilag áll ellentétben az ú. n. modern lírával, melyet különben idejétmúltnak ítél Várkonyi, addig az «újtörekvésű költészet» főképp módszerkeresésben jelent visszahatást és sok esetben tévedést.

A megszállt területek magyar irodalmának ismertetése, az amerikai és az «eltávozott írók» felsorolása után a magyar kultúra hivatása fölötti eszmélkedés zárja be a kötetet. Befejező gondolataiban újra egyek vagyunk a szerzővel; vele valljuk, hogy nemcsak faji, hanem európai érdek is, hogy tragikus hivatással mi, magyarok maradjunk ütközők a világgrészek népei között. De művészi érdekből is eredeti lelkünk ősforrásaiból kell merítenünk, ha az egyetemes emberi értékeket akarjuk gazdagítani. Ismétlem, gyökerében harmóniában érezzük magunkat Várkonyival, ezt pedig annál örömebbé állapítjuk meg, mert szokatlan tudományos képességek nyilatkoznak meg könyvében, melynek tartalmi gazdagságáról nagyon ösztövért tanúságot tesz rövidke áttekintésünk. Több kísérlet történt már az új magyar irodalom bemutatására, de egyik sem ér fel Várkonyiéig. Rendkívül szorgalmas munka eredménye e könyv. Minden sorából kitetszik, hogy a legelső forrásokig hatolt írója. Nem szól egyetlen műről sem, melyet a legnagyobb lelkiismeretességgel föl nem dolgozott volna. Kár, hogy nagy anyaga arra csábítja, hogy kelletlenül is bővebben foglalkozzék egyes írókkal, ami nem egyszer a mozaikszerűség jellegét adja könyvének. Szeret a maga lábán járni és ha nem mondhat újat, legalább beállításában keres valami eredetit.

Izlése finom, világirodalmi olvasottság csiszoltsága érzik rajta. Látja is a magyar irányoknak esetleges idegen háttérét. Érzékét alapos esztétikai elmélkedés tette tudatosá és benne van a modern irodalomtörténeti áramlatok sodrában. Különös erőssége a művészi természet meglátása, az alkotás lefolyásának rekonstrukciója, és ennek alapján biztosan megvonja az író művészetének határait. Egyáltalában éles a szeme a lélektani elemzésben, ami az egyéni stílusok vizsgálatában is sok eredeti megállapításra vezet. Hogy nem fogadhatjuk el mind, azon nem lehet megütközni, még pedig annál kevésbbé, mert bennük is csillog a szellem találékony ereje. Nyelve képekben gazdag, de mégis komoly és tömör tudományos nyelv. Kár, hogy nem egyszer homályos és nem mindig szabatos.

KOC SIS LÉNÁRD.

Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk az abszolutizmus korának elején. Budapest, M. T. Akadémia, 1929. 8-r. 132 l.

Ez a tanulmány, melyet rendes tagsági székfoglalóul mutatott be szerzőnk az Akadémiában, közvetlen folytatásként csatlakozik ahhoz a nagyszabású, kétkötetes monografiához, mely a magyar novella- és regényirodalomnak a szabadságharcig terjedő részét veszi rendkívül gondos és aprólékos megfigyelés alá.

E mostani szerves folytatás bevezetésében jogos önérzettel állapítja meg Szinnyei a szakemberek bírálatai alapján, hogy sajátos módszere helyesnek bizonyult: a teljességig menő anyaggyűjtés, a vizsgálatmód lelkiismeretessége és szinte exaktnak mondható jellege az ezutáni kutatók és elemzők számára maradandó értékű forrásmunkává teszi az említett kétkötetetes monografiát.

Ez a módszer össze van nőve Szinnyei egész egyéniségével, természetesen tehát, hogy a most megjelent tanulmányra is ez a módszer nyomja rá a maga bélyegét. Csakhogy a vizsgálat alá kerülő anyag a szabadságharcot kezdve rohamosan szaporodik s akkora tömeget jelent, hogy itt már egyre lehetetlenebbé válik a teljesség megközelítése, bármennyire megmarad is szerzőnk tudósi egyéniségében az erre irányuló ösztönszerű törekvés vagy legalább vágyakozás. Mostani dolgozata csupán három év termését (1849 végétől 1852-ig) öleli fel, hogy így még egyszer utoljára teljes mértékig érvényesíthesse eddigi kedves és bevált módszerét, mely a vizsgálódás köréből semmit sem selejtez ki, még az esztétikai értékek teljes híjával levő darabokat sem; ha egyéb nem, hát a korjellemzés szempontja még az ilyeneket is érdekessé tudja tenni, vallja Szinnyei.

Nem is lehet kétségbe vonni ennek az álláspontnak az igazságát, legfeljebb azt jegyezhetjük meg, hogy a teljességre törekvő történeti szempontnak a művészi elemzés és értékelés szempontjával való együttes, egymásmelletti alkalmazása bizonyos mértékig heterogén jelleget ad a tárgyalásmódnak. Az egyik fejezetnek adattári vonatkozású becse van, a másik már egészen más-nemű igényekkel lép fel. Az adattári érdekű fejezeteknél is valahogy egyszerre két irányú várakozást akar kielégíteni a szerző: biztosítani igyekszik a fejezet «olvashatóságát» azzal, hogy a sok-sok adatnak csak egy bizonyos hányadát olvasszja be a főszövegbe, a többire lapalji jegyzetekben kerít sort... Nem

merek döntő ítéletmondásra vállalkozni ebben a kérdésben, de úgy gondolom, jobb volna az anyag-megrostálásnak e főszöveg és jegyzetovat között ingadozó, átmeneti, felemás jellegét egy kis önfeláldozással megszüntetni úgy, hogy a főszöveg mondanivalója csak az legyen, ami az irodalomtörténeti szempont rostájában bennmarad — a nagy garmada «ocsú» külön helyre kerüljön. Tisztában vagyok az adattári érték nagy fontosságával és a legapróbb törmelékét sem tartom mellőzendőnek Szinnyei bámulatos lelkiismeretességű anyaggyűjtésének eredményei közül. De jelen munkája is nemcsak a koncepció egysége és a hatás zavartalansága, hanem a gyakorlati hasznavehetőség szempontjából is nyert volna azzal, ha mindenütt azt a tárgyalásmódot alkalmazta volna, amelyet a Kemény, Jókai, Gyulai s még néhány más író szépprózai működésének ismertetésénél látunk, ellenben a három első fejezetből csak a végül leszűrt eredményt kaptuk volna — a sok becses részletadat pedig könnyen tájékoztató (betűrend, időrend, művelődéstörténeti vonatkozás, tárgykör stb. szerinti), praktikus elrendezésben a főszöveg után, függelék alakjában nyert volna helyet.

A szabadságharc előtti novella- és regényirodalmi termésünkről összeállított katalógusszerű függeléknek a folytatását a mostani füzetben nem kapjuk meg, bizonyára azért, mert a szerző e füzet tartalmát csak ideiglenes kidolgozottságúnak tekinti; az abszolutizmus korabeli irodalom egész anyagának átbúvárlása után lehet majd véglegesen megszabni az egyes fejezetek arányait és pl. összeállítani a fejtegetés körébe bevont művek pontos jegyzékét.

De már most is teljes bizalommal lehetünk szerzőnk sokszorosán kipróbált eddigi jó tulajdonságai: rendkívüli lelkiismeretessége, fáradhatatlan buzgósága, széleskörű tudása és a vérévé vált filológiai módszeresség iránt.¹

ZSIGMOND FERENC.

Doktori értekezések 1928—29-ben.

(Második, bef. közlemény.)

7. Jánky István: *Szemere Pál esztétikai és poétikai nézetei*. Pecs,² 1928. 8-r. 53 l. — Közül két évtized előtt egy kis ismertetésben (EPHK. 1911. 362. l.) e sorok írója jelölte meg azt a feladatot, amellyel annak, aki

¹ Mellékesen hadd tegyem szóvá szerzőnknek egy rám vonatkozó megjegyzését. A 24. lap jegyzetovatában ez olvasható: Jókai *Szenttamási György* c. novellája «megjelent a Magyar Emléklapok új folyamának I. füzetében, de ezt lefoglalták, úgyhogy a novella a Magyar Írók Füzetei 1.-ben jelenhetett meg *A vérontás anyyala* címen, némi kihagyásokkal és enyhítésekkel, tehát nem spanyol novellává átírva, mint Zsigmond Ferenc említi. (Jókai, 1924. 102)»... Én nem azt mondom az idézett helyen, hogy a M. Írók Füzetében jelent meg a spanyol átdolgozás, hanem azt, hogy a *Vérontás anyyala* «egyszerre bizonyítja Jókai tehetségét és írói könnyelműségét», mert a magyar novella személy- és helyneveit hirtelen átkeresztelte spanyolra s a cím alá odaírta: «A középamerikai szabadságharc idejéből». Az IK.-ben (XXIX—XXXI. évf. 16. lap) párhuzamos idézetekkel világítom meg Jókai csínyjét, mellyel vakmerő módon *spanyollá hevenyészte át* a kényes alkalomszerűségű magyar témát.

² A városnév a címek mögött a nyomtatás helye, s nem az egyetemé.

Szemere esztétikai és kritikai nézeteivel foglalkozni akar, meg kell birkóznia. Rámutattam arra, hogy az illetőnek Szemere egész levelezését föl kell dolgoznia, de kifejeztem azt az aggodalmamat is, hogy az így végzett munka aligha lesz arányban az eredménnyel. Jánky dolgozata helyes irányban indult és csakugyan megállapítja, hogy Szemere nemcsak szintézist nem alkotott, hanem nézeteit gyakran változtatta is és önmagával számtalanszor ellenkezésbe jutott. Csodálatos, hogy ez a finom ízlésű költő a *Tandithyramb és Talányábrándok*, majd a *Dalverseny* c. alkotásaiban milyen zavaros szélsőségekbe, az impresszionizmusnak milyen eltévelyedéseibe keveredett; vers-, rím- és gondolatjátékoknak tömkelegébe mégis sok mély és találó igazságot vegyített. Színes képek, pompázó ritmusok középett a művészi alkotás kohójába éles világot vet Aranytól is elfogadott híres „neszmé”-jével, vagy a költészet nemzeti jellemének helyes megítélésével, az epikai nyugalom kidomborításával, a drámában a lelki mozzanatok hangsúlyozásával. Jelentősége voltaképen a nyelvesztétikában volt. Sok-sok ma is élő szava épen költőiségével tört útat Vörösmarty nyelvi szépségeihez. Mesterére, Kazinczyra és barátjára, Kölcseyre egyaránt volt hatása. Esztétikai és kritikai nézetei is csak náluk érvényesültek, e nemű munkái posthumus kiadásban elszigetelten maradtak. A különösség nála öncélú volt: ide jutott élete utolsó évtizedeiben, mert, Jánky találó ítélete szerint, «korai esztétikai tanulmányai elfojtották benne a költőt, viszont költői hajlamai nem engedték benne kifejlődni a tudóst».

8. *Fischer Vilmos: A Kisfaludy-Társaság története a szabadságharcig.* Budapest, 1928. 8-r. 72. l. — Derék dolgozat, amely gondosan összegyűjti és élvezhetően, sőt érdekesen, elmondja a Kisfaludy-Társaság keletkezésére és működésének első korszakára vonatkozó adatokat. Ennél sokkal többet nem is mondhatunk e disszertációról. Megállapítja a Társaság első érdemeit: a pályázatokat, amelyek az *Elvesztett alkotmányon* és a *Toldin* kívül is sok jeles alkotás ösztönzői voltak — a népiesslel és a népköltéssel való foglalatalkodás föllendítését és a műfordítás megindítását: ez utóbbinak történeti jelentőségét talán jobban is hangsúlyozhatta volna. Eredményeiből, mint kevésbé ismeretes dolgokat, kiemelem, hogy a Kisfaludy-Társaság megalkotása úgyszólván kirekesztően Toldy Ferenc eszméje és munkája volt, aki már pályája elején egy irodalmi társaság szervezését kívánta és sürgette; hogy Vörösmarty *Hymnusa* a K.-T.-nak köszönheti születését; hogy a K.-T. már ekkor lépéseket tesz egy írói- és sajtójogi törvény megalkotására, s hogy Vörösmarty már a harmincas évek végén ballada-pályázatokat sürget. Bővebben és alaposabban kellett volna a szerzőnek a Magyar Szép-irodalmi Szemle tartalmával foglalkoznia. A Nemzeti Könyvtár történetéhez megjegyzem, hogy Kis János poétai munkáinak 1865-iki kiadása is már készen ki volt szedve 1848-ban, s megjelenésekor csak a címlap került rá.

9. *Dékány Andor: Szontagh Gusztáv irodalmi bírálatai.* Budapest, 1929. 8-r. 83 l. — A dolgozat feladatát kimeríti. Első felében Szontagh életének vázlatát adja és találó, bár nem új és nem eredeti, áttekintését irodalmi és esztétikai elveinek, amelyek — mint ilyen filozófiai elménél természetes is — egységes rendszerbe foglalhatók. Szontagh szempontjai máig is komolyan számbavehetnek: esztétikai alapelvei, különösen a l'art pour l'art kérdésében, érdekesek is. Csupán a dráma korszerű jogosultságát

illetőleg elfogult akkor, amikor *Bánk bán*unk már megvan. — Kritikáival méltó és hű párja volt a Figyelmezőben Toldy Ferencnek. Csak regényeket és drámákat, és csak jelentős munkákat ismertetett és bírált; képzett kritikus volt, ebben is megvolt a célkitűzése s amit írt, az világos, áttekinthető. Normák szerint és kiformált rendszerrel dolgozott; elfogulatlansága s a velejáró tárgyilagosság kiváló erénye volt; mértéke annyiban relativ, hogy «a magyar Múzsza szüleményeit» nem viszonyította a külföld remekeihez. Szerzőnk mindennek rendszerezésében nyomon követi Császár Elemér megállapításait (*A magyar irodalmi kritika története*. 1925. 144—154. l.) s újat nem mond. Másik nagy hibája, hogy az életrajzban nem aknázza ki eléggé Szontagh érdekes mémoire-ját, pedig forrásául említi. Érdemesebb a füzet második része: ez — helyenkint kivonatolva — Szontagh irodalmi bírálatait közli összegyűjtve: Szontagh kritikai jelentőségéről így ad könnyen áttekinthető képet.

10. *Nagy Ilona: Tragikumtipusok a magyar népballadában*. Budapest, 1929. 8-r. 40 l. — A jóakarátú, de elhibázott dolgozatnak legjobb a bevezetése, amely megállapítja, hogy a magyarságnak lelkében van a tragikai diszpozíció, amely más fajok hasonló hajlandóságától vagy árnyalatában, vagy felfogásában sajátosan eltérő. Egymás között is különbözik a magyar balladák két csoportja egymástól; a székelyföldi más, mint az alföldi és dunántúli. Maga a dolgozat «tragikumtipusokat» próbál megrajzolni — mese-típusok példájára — de véleményem szerint nem sok sikerrel. A típusokat mesterkéltén csoportosítja és nehézkesen választja el. «A bizalom tragikumát» rejtegető balladák pl. szerinte *három-négy* alaptípusból származnak. A *Kerekes Izsák*ba erőszakoltan magyaráz tragikumot. Kőműves Kelemenné sorsa is inkább szánalomraméltó, mint tragikus. A balladák «elemzése» inkább ismer-tetés. A típusok megalkotásához nincs meg a világirodalmi tájékozottsága, a magyar balladákat elszigetelten tárgyalja; alapjában véve csak csoportosítgat, de nincs mondanivalója s ez nagy baj: stílusa helyenkint dőcögős, gyakran — tartalmak elmondásában — naivan érzelmes.

11. *Szombathely Etelka: A táblabíró alakja a magyar irodalomban. A táblabíró-világ rajzával*. Budapest, 1928. 8-r. 56 l. — A táblabíró-világ: jórészében a magyar biedermeier. Nemzeti és emberi vonásaival egyformán rokonszenves, mindnyájunknak kedves és hibáival is tiszteletreméltó. Szombathely Etelka dolgozatának kétségtelen előnye a tárgyválasztása. De kedves és rokonszenves marad az előadásával is. Okosan és tejszetősen foglalkozik témájával, nem tör egekbe és nem szánt mélyen, de érinti mind-azt a szempontot, amely méltó a tárgyalásra. Nemcsak anyaggyűjtés (ebben nem is teljes), több mint vázlat, de nem meríti ki a fölvetett szempontokat. Kisfaludy Sándor világával kezdeném és nem mellőzném Kisfaludy Károly alakjait sem; plasztikusabban és egységesebben mutatnám meg, hogy Jókai és Vas Gereben a táblabíró-világ rajzának mesterei és egységesebb képet mutatnám annak, *hogyan* örökítették meg ezt a világot. Elmennék Pálffy Albertig is. Szombathely kissé könnyedebben kezeli az ecsetet. De ebben a genreben munkája sikerült, észrevételei elfogulatlanok és jók. A két fő-típust, az irónikusan látott és az idealizált táblabírákat ügyesen sorakoztatja föl és csak a legjellemzőbb képeket mutatja be. Hálás témához nyúlt és könnyed, de rokonszenves munkát végzett.

12. *Keresztúry Dezső: A nemzeti klasszicizmus essay-irodalma.* Bpest, 1928. 8-r. 25 l. — Fölötte áll a doktori értekezések átlagos szintjének; Keresztúry magas nézőpontokból három fejezetben mutatványt ad a nemzeti klasszicizmus kialakulásának és essay-irodalmának átfogó képéből. Az előbbit egy általános fejezetben fejti ki. A nemzeti klasszicizmus fogalmát elhatárolja az antikizáló klasszikus irány törekvéseitől: a sajátosan faji és az európai műveltség küzdelmét és nemes, harmonikus kiegyenlítődéését mutatja meg benne. A politikában Széchenyi és Kossuth harcának kiegyensúlyozói, a történetrásban Szalay és Horváth, a költészetben a *Falu jegyzője*, a *Toldi*, az essay-ben Szontágh, Henszlmann és Erdélyi János jelzik az áthajlást, ők az útjelzők. A szabadságharc után Kemény a középpont, ezt Arany rövid uralma után Gyulai foglalja el; alkonyában Péterfy jelenik meg. A klasszicizmus csak részben valósíthatta meg a teljes kiegyenlítést, mert a nemzeti élet nem adta meg kellő energiáját. Legnevezetesebb törekvése, hogy az átmeneti kor még homályos képzetanyagát kidomborítsa és rendszerezze: így alakul ki a *lényegesnek* a kultusza. Ebben kristályosodik az egység és a szabályosság a sokféleségben, mint klasszikus jellemalkat. A kiegyenlítődést egy nemesen értelmezett szabadelvűségben látja s konkrét idealizmusával távol marad minden szélsőségtől: a miszticizmustól is, de a pozitívizmusnak az eszményiséget megtagadó törekvéseitől is. Tudatosan élezi ki a műfajok tisztaságát, vigyáz a forma gazdagodására, de az alakiség követelése nem téved formakultuszba. Megerősödik a tudomány és a költészet kölcsönhatása s e szellem legtermészetesebb kifejezője az essay-irodalom. Ennek két remekíróját, Keményt és Péterfyt mutatja be a tanulmány két másik fejezete. Kemény Zsigmondban az érzelmeket öntudatos belátással megfékező éles egyéniség belső harcát rajzolja meg. Érzékeny önmegfigyeléséből tragikusan fejlődik világmegfigyelése, az egyéni sorsba berontó nemzetsors szemlélete. Essay-iben is ez nyilatkozik meg: művészi szempontból azonban, de stílus dolgában is valamennyi torzó maradt, mert kifejező-eszközeik fogyatékosak. Péterfy Jenő, egy lendületében már fáradtabb kor fia, a filozófiai elemek nélkül szűkölködő klasszikus essay-t a pszichológia mélységeivel telíti meg. Életeszménye az egyéni élet tökéletesedése volt, stílusa az artisztikus, bensőséges és életteljes nyugalom. Keresztúry dolgozata nyeresége essay-irodalmunknak.

KERÉKES EMIL.

Benyovszky Károly: A pozsonyi magyar színészet története 1867-ig. A Magyar Tud. Akadémia által jutalmazott munka. Pozsony, Steiner Zs., 1928. 8-r. 287 l.

A megszállott területen megjelent érdemes monográfiának van egy tárgyi, mondjuk, születési hibája: Pozsonyban 1867-ig magyar színészet voltaképpen nem volt. 65 esztendő leforgása alatt hosszabb-rövidebb vendégszereplésre, de legfőljebb 6 hétre megfordult ott összesen tizennyolcszor 16 magyar színtársulat, előadtak körülbelül 230 darabot (alig néhányat kétszer vagy háromszor) s ezek közül egyet sem olyant, amelyet máshol már nem játszottak. A század első felében a város társadalma egyrészt, mert a régi magyar városban meggyöke-

rezett iparos- és kereskedő-osztálya betelepedett német családok származéka volt, másrészt az udvar közelléte, a Bécshez simuló mágnásvilág asszimilációja miatt, német maradt. Leginkább az országgyűlésekre odaseregülő magyar nemesség s a Dunántúl meg a Csallóköz birtokosai vittek a koronázó-városba magyar világot — ilyenkorra ment oda Csokonai, adta ki Kisfaludy Sándor *Himfyjét* és a *Regéket*, ilyenkorra sietett oda színésznek Petőfi Sándor — ilyenkor próbálkoztak színigazgatóink is ott a magyar műveltségnek talajt teremteni. A hazafias érzelmű lakosság szívesen is vette, még a németajkú is, e kísérleteket. Pozsony visszamagyarosodása mégis csak a kiegyezés után kezdődött meg, mikor az udvar Magyarországra többé nem Pozsonyba, hanem Budára jött és németesítő hatása megszűnt. A pozsonyi magyar színészetnek tehát sem irodalmunk történetében, sem a magyar színészet multjában jelentősebb feladat vagy szerep nem jutott. Benyovszkyra hálátlan szerep várt, sokkal hálátlanabb, mint a pozsonyi német színészet történetének írójára; ez utóbbi megállapíthatja, hogyan szívárog be a színjátszás technikája, az előadás mikéntje Bécsből Pozsonyba és Budára, hogyan táplálja eleinte Bécs a magyar színműirodalma darabjaival, s hogyan alakul ki egy *Gróf Valtronból*, Kónyi János strázsamester fordításából, a lassan terjedő Shakespeare-darabokból és magyar színészek első kísérleteiből alig negyedszázad alatt a magyar drámairodalom, tetőpontján a *Bánk bán*nal.

Benyovszky Károly mégis, érdemes munkát végzett. Megszállott területen, a régi magyar koronázó-városban összegyűjtött egy csomó adatot a magyar műveltség hagyományaiból, megmentett a tudomány számára emlékeket, amelyeket ellenségeink céltudatosan irtanak. De kivált mint localis monográfiával, hozzájárult munkájával Pozsony multjának teljesebb ismeretéhez. Bizonyára ez utóbbi körülményeket méltányolta a M. T. Akadémia is jutalomdíjjal¹ és Benyovszkynak azt az érdemét, hogy e szűkebbkörű célját elérte, feladatát megoldotta, anyagát kimerítette. Csak az *így* körvonalazott feladat indokolja, hogy forráskutatásnál továbbmenve, az eddig ismert általános vonatkozású anyagra is kiterjeszkedik és olyan részleteket is felölel, amelyek a magyar irodalom és színészet történetében nagyon fontos mozzanatok ugyan, de ezekhez sem Pozsonynak, sem a pozsonyi magyar színészetnek nincs köztük. Ha nem sorolnám is ezek közé az első, németnyelvű Shakespeare- vagy Lessing-előadásokat — sőt megemlíteném, amit Benyovszky nem tesz meg, azt is, hogy Shakespeare neve Magyarországon nyomtatásban először Pozsonyban jelent meg (Heufeld német Hamlet-fordításán, 1773.) — idetartozik Felvinczi kétes kísérlete, az első magyar színésztársaság történetének vázlata, Kelemen Lászlóék úttörő küzködésének rajza, vagy az a sok ismert epizód és anekdóta, amely a szeszélyes Schödelné *pesti* különködéseit és hatalmaskodásait jellemzi. Ez a körülményesség ront a könyv értékén.

A munka érdekesebb fele mégis az első negyven esztendő története. Nouseul, a magyarul alig tudó bécsi színész merész kísérletezése 1802-ben jellemző példája magyar törekvéseknek: ha célja pusztán nyereszkesedés volt is, az

¹ A munkát az Akadémia nem *jutalmazta*, csak anyagilag *támogatta*. Szerk.

üzletet Pozsony magyar érzésvilágára alapította. Kilényi, Balogh István, Komlósy és Fekete Gábor előadásaiiban inkább az a nevezetes, hogy a legjelesebb magyar színészek gárdájával jöttek: az első épenséggel Déryné szereplésére építette vendéjátékát s viszont azért jött — Szentpétery Zsigmonddal együtt — Pozsonyba, mert Déryné szerződését kötötte hozzá, hogy ott kezdjék. De megfordultak itt Kántorné, Megyeri, majd Lendvay Márton és Fánccsy, utóbb Egressy Gábor is: Pozsony Bécsre támaszkodó német színészetével minden időben csak ilyen erők vehették föl a versenyt; Schödelné vendégszereplése pedig nagyobb esemény volt Pozsony szellemi életében, mint bármelyik bécsi színésze. A közönség egy részének német anyanyelve magyarázza meg azt is, hogy az előadott darabok között Pozsonyban több az opera és az énekesjáték, mint másutt.

A könyv irodalmi vonatkozásaiból hármat említek meg. Az egyik, hogy Kisfaludy Károly 1825-ben nem engedte meg — bár a közönség kívánta — hogy darabjait Pozsonyban is színrehozzák. Nyilván attól tartott, hogy az országgyűlés miatt ott tartózkodó magyar nemesség Pozsonyban nézi meg a darabokat s Pesten nem lesz közönségük: ez pedig az adósságokkal küzdő költő jövedelmét csökkentette volna. Csak halála után, 1833-ban, a Kisfaludy Sándor «főigazgatósága» alatt, de Pozsonyban kevés eredménnyel működő Dunántúli Színész Társaság adja elő itt az első Kisfaludy-darabot, a *Kérőket*, *A leány-kérők* megváltoztatott címmel. — A második adalék Petőfire vonatkozik. Ferenczi Zoltán azt írja Petőfi-életrajzában, hogy a 48. gyalogezredtől elbocsátott költő 1842 telén ismét a színészetnél próbálván szerencsét, Fekete Gábor társaságánál, Pozsonyban is föllépett a *Tisztújításban*. Jóbarátja, Szuper Károly — akinek naplójából tudjuk e részleteket — csakugyan közbenjárt sógoránál, Fekete Gábornál, hogy Petőfit vegye társulatába: Benyovszky megállapítása szerint azonban, bár szerepe (Aranyos Mihály, a nemesek hadnagya) ki is volt neki június 24.-re osztva, eredménytelenül, mert az igazgató visszavette tőle a szerepet: ezt ugyanis egy műkedvelő «úrfi» is el akarta játszani s ennek fölléptétől az igazgató több hasznot remélt, mint Petőfiétől. Június 27-én a költő már visszautazott Pestre. — Végül érdekes adalék (154. l.), hogy Balogh István *Ludas Matyi*jának 1843. július 23-áról a pozsonyi városi levéltárból előkerült egy színlapja — ez az első magyar képes színlap, amelyet ismerünk. A kép kezdetlegessége ellenére is nagyon kedves, örülünk, hogy Benyovszky sokszorosította.

A Nemzeti Színház, majd az ötvenes-hatvanas években az aradi, szegedi, miskolci, pécsi és debreceni társulatok pozsonyi vendégszereplésének történelmi nevezetessége van ugyan, de érdekesebb mozzanatot ezek ismertetése nem jelent számunkra. Még csak egy eseményt említek meg: 1848-ban, az első felelős kormány kinevezésének hírére, a pozsonyi német színház adott elő magyar darabot, magyarul.

A jól megírt könyvet három függelék rekeszti be. Az egyik az 1820—1867. föllépett magyar színészek névsora annak megjelölésével, hogy Pozsonyban ki, melyik igazgató színtársulatában és mikor játszott. A másik ugyanebből az időből az előadott darabok címét közli: ennek jelentősége, hogy a darabok szerzőjét és fordítóját is becsületesen kinyomozta és közli (célszerű lett volna a német, esetleg a francia címet is hozzátenni); végül az utolsó rész, a jegy-

zetek, képét adja annak a tiszteletreméltó forráskutatásnak s egész nagy, körültekintő apparátusnak, amellyel Benyovszky Károly munkáját végezte. A fentiek bizonyítják, hogy jól végezte.

GÁLÓS REZSŐ.

György Lajos: Andrád Sámuel elmés és mulatságos anekdotái. Kolozsvár, 1929. 8-r. 40 l. — Andrád Sámuel *Elmés és Mulatságos rövid Anekdóták* c. 1789—1790-ben megjelent kétkötetes gyűjteményére Katona Lajos hívta föl először az irodalomtörténetírás figyelmét. Úgy ismerte a munkát, mint amelynek sok elbeszélése közszájon forgó kinccsé lett, s jól tudta, hogy az a *Gesta Romanorum*hoz, Temesvári Pelbárt példáihoz és Taxonyi János *Tükör*éhez csatlakozóan az európai mesemotívumok egész tárháza. György Lajos most az anekdotakönyvet rendszeresen tanulmányozta. Megállapította ókori és középkori részleteinek világirodalmi kapcsolatait — mindig figyelemmel többi magyar vonatkozásaikra, — a jelesebb facetia- és schwankgyűjtemények (Poggio, Bebelius, Joh. Pauli és Hans Sach) hatásának nyomait, a néphumor és az udvari mulattatók (Arlotto, Cl. Marot, Áretino, Taubmann stb.) tréfáinak származékait s kiemeli a világhírű mesemotívumokat. Evvel a gondos és eredményes rendszerezéssel is a nyolcadfélszáz anekdotának alig egytizedét merítette ki, de mindenesetre a legértékesebb anyagot, mert több mint hetven vándormese forrására és magyar meglepedésére mutatolt rá. Legnagyobb sikere mégis, hogy Andrád közvetlen főforrását megtalálta. Ez a munka *Friedrich Nicolainak*, a fölvilágosodás irodalmában jólismert berlini könyvkereskedőnek tízkötetes, mintegy 3000 anekdotát összefoglaló *Vade Mecumja* (1764—1792). Ennek első kilenc kötete Andrád munkája előtt jelent meg, de volt egy háromkötetes kivonatos kiadása is (1777 és 1786). A XVI. század óta e korig szinte zuhatagszerűen megjelenő ilyen gyűjteményeknek ez a legterjedelmesebbike: anekdotái persze már átestek a XVIII. század simító kezén is, amely a terjengősebb részleteket összevonta, csatánójukat kiélezte s évszázadok gazdag anyagát változatos, eleven formában frissítette föl és tette élvezetessé. Épen az a körülmény, hogy Andrád kötetének is megvan ez a jelességük, vezette a gondos szerzőt a *Vade Mecum*hoz: s csakugyan, Andrád 765 anekdotájának, többnek mint felének, közel ötödfélszáznak, forrására bukkant benne. Andrád ezekben szó szerint ragaszkodott Nicolai gyűjteményéhez. György Lajos tárgy, illetőleg cím szerint közli a gondos forrásjegyzéket. Egész munkája lelkiismeretes tárgytörténet. Témájával új utakat tapos s a XVIII. század egyik eléggé nem méltányolt írójára is új fényt vet. Andrádnak része volt (36. l.) Baróti Szabó Dávid *Kisded Szótár*ában is. Irodalmi törekvéseit Gr. Teleki József is támogatta. Andrád a maga nevének és a székelységnek akart tiszteletet szerezni, emlékét méltó dolgozattal eleveníti föl György Lajos: törekvéseért köszönettel, fáradságos munkájáért elismeréssel tartozunk.